

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сапа Н.В. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз концепції інтеграції ринкової, ринково-інституціональної, гнучкої селективної інтеграції, що розвиваються в контексті глобалізації, та сприяють становленню сталого економічного розвитку. Практична реалізація міжнародних економічних проектів здійснюється за допомогою відповідних механізмів, направлених на оптимізацію сталого економічного розвитку.

In the article the author gives the analysis of conception of market integration, market institutional, flexible selective integration, which develop in the context of globalization and assist in development of steady economy. Practical realization of international economic projects is carried out by the proper mechanisms, directed to optimization of steady economic development.

Ключові слова

ІНТЕГРАЦІЯ, СТАЛИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК, РИНКОВА КОНЦЕПЦІЯ, РИНКОВА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ, МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ, ІНТЕГРАЦІЙНІ МЕТОДИ, СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Мета статті:

- проаналізувати сучасні економічні процеси, що відбуваються в сучасному світі і сприяють виникненню нового феномена глобалізації;
- обґрунтувати сутність і напрямки розвитку теорій інтеграції - ринкової, ринково-інституціональної, регіональної інтеграції, гнучкої селективної інтеграції;
- з'ясувати сутність концепції сталого економічного розвитку, що формується на основі сучасних економічних інтеграційних процесів.

Вступ

Актуальність теми в тому, що дев'яності роки знаменуються появою **нового погляду на світ**, який є взаємопов'язаним. Глобалізація стала модним поняттям у соціальних науках, провідною темою у рекомендаціях класиків менеджменту, популярною теорією політиків усіх кольорів. Ми живемо в епоху, коли суспільне життя переважно детермінується глобальними процесами, в яких розчиняються національні культури, економіки та кордони. В основу такої думки покладено ідею про процес економічної глобалізації, що розпочався недавно та набув швидкого розвитку. У світовій економіці інтернаціоналізація стала провідною рисою процесів економічного розвитку, вона перебуває під впливом неконтрольованих ринкових сил. Головними дійовими особами та суб'єктами перетворень стають

транснаціональні корпорації, які впливають на розвиток етнонаціональних організмів.

Обговорення проблеми

Термін "глобалізація" застосовується у цілій низці теорій. Захисники "глобалізації" запропонували подальшу лібералізацію міжнародної економіки та припинення регулювання національних господарчих систем. Сильна версія концепції глобалізації потребує нового погляду на міжнародну економіку, що поглинає та підпорядковує національні процеси. До того ж, новітній погляд на світову економічну систему може надати простір тенденціям до інтернаціоналізації і зберегти за політикою та суб'єктами національного рівня стрижневе місце. Безсумнівно, це передбачає певні зміни. Перевага сильних економічних версій ідеї глобалізації полягає в тому, що вони чітко та ясно враховують можливість таких змін. В сучасних умовах розвитку економіки та суспільства велику роль в розвитку національних економік відіграють інтеграційні процеси держав. Одним з прийнятних правил для тісної економічної інтеграції між демократичними суспільствами є правило вільного ринку. Існує декілька визначень інтеграції, сформульованих різними науковими школами сучасної економічної думки (ринкова, ринково-інституціональна, структурна (структуралістська) школи). *Ринкова школа* виходить з відомого постулату про те, що ринок є найкращим регулятором економіки, який не можна замінити жодними штучними механізмами з боку держави. На ранніх етапах дослідження інтеграційних процесів міжнародна економічна інтеграція навіть ототожнювалася з торговельною та платіжною лібералізацією. Німецький автор В. Рьопке вбачав у європейській інтеграції не що інше, як спробу виправити становище, що склалося після 1914р., коли було зруйновано інтеграцію національних економік. М. Гальперін категорично заперечує будь-яке регіональне планування розвитку та субсидювання з метою реконверсії промисловості, але обстоює відповідальність держави за інвестиційні рішення в певних галузях. Суть концепції ринкової школи полягає в тому, що в інтегрованій економічній системі мають виконуватися такі самі умови для руху факторів виробництва, як і в національному ринковому середовищі. У спільному господарському просторі кількох країн забезпечуються конкуренція і повна свобода дії ринкових сил. Міжнародна економічна інтеграція в такому разі вважається тим глибшою, чим вільнішою є дія ринкових сил і меншим є регулюючий вплив держави. Інший напрям сучасного неолібералізму дістав назву ринково-інституційної. Його представники намагаються знайти компроміс між ринковими та державними регуляторними механізмами міжнародної економічної інтеграції. На думку представників цієї школи, інтеграція є втіленням певної єдності економічних і політико-правових аспектів. На відміну від представників ринкової школи, інституціоналісти визнають, що Формування концепції інтеграції та сталого економічного розвитку в умовах глобалізації

інтеграція національних господарств не може бути досягнута одними лише ринковими методами. Слід розрізняти інтеграцію та звичайне співробітництво. Ця різниця є не якісною, а кількісною. Тоді як співробітництво включає дії, що мають за мету зменшення дискримінації, процес економічної інтеграції полягає в засобах, які спричиняють елімінування тих чи інших форм дискримінації. Наприклад, міжнародні угоди про торгівельну політику стосуються галузі співробітництва, а усунення існуючих бар'єрів – інтеграції.

Автори Словника Європейського Союзу розрізняють позитивну та негативну інтеграцію. Остання передбачає усунення перешкод на шляху вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили, тобто є процесом усунення перепон на шляху утворення **спільного ринку**. Негативна інтеграція також використовується для здійснення змін у політиці уряду, яка лібералізує діяльність ринкових сил з метою економічної інтеграції: уряд може бути змушений відмовитися від певного політичного інструмента, якщо він є несумісним з членством у спільному ринку. У цілому негативна інтеграція не містить у собі значних суперечностей, оскільки, посилюючи роль ринкових сил, вона передбачає перспективу зростання добробуту в результаті оптимізації розміщення ресурсів. Проте одного процесу негативної інтеграції буде недостатньо для утворення спільного ринку. Управління реальною економікою здійснюється за допомогою широкого кола правил, норм та інших інструментів урядової політики, які в сукупності створюють істотні перешкоди для міжнародної економічної інтеграції (національні санітарні норми, преференційні державні закупівлі, промислова політика, а також національна система оподаткування і субсидій). Необхідність гармонізувати ці типи політики та розробити спільний підхід виникає тому, що в іншому випадку підриваються основи вільної та чесною конкуренції в митному союзі. Отже, виникає об'єктивна потреба в позитивній інтеграції, за якої гармонізація відповідних національних політик є необхідною для ефективного функціонування спільного ринку. Таким чином, ринково-інституціональна школа робить акцент на заходах, спрямованих на усунення дискримінації у взаємному співробітництві та відновлення в переважних правах ринкового механізму регулювання економічних процесів, і передбачає мінімальне державне втручання у сферу міжнародної господарської інтеграції. Ще всередині 60-х років ХХ ст. деякі французькі, англійські та італійські економісти піддали критиці неоліберальні підходи до економічної інтеграції та запропонували інші моделі, що дістало назву *"структурної школи"*. Погляди представників цієї школи істотно відрізняються один від одного, проте їх об'єднує: по-перше, надто критична позиція щодо традиційної теорії міжнародної торгівлі; по-друге, прагнення виявити структурний аспект інтеграційного процесу. Для представників структурної школи справжня інтеграція - це дещо більше, ніж просто об'єднання кількох

економік, яка можлива лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, що є невід'ємною частиною невідворотного процесу зміни їхньої структури.

Головною проблемою теорії регіональної інтеграції, на думку представників цієї школи, виступає визначення оптимального співвідношення національних програм господарської політики із забезпеченням вигод, що є наслідком міжнародного співробітництва. На відміну від ринкових позицій, акцент зроблено на позитивній інтеграції, тобто на узгодженні тих чи інших сфер економічної та соціальної політики між урядами країн, що беруть участь в об'єднанні. Під інтеграцією, - пише П. Стріттен, - слід розуміти спільну політику зайнятості, спільну монетарну і фіскальну політику, а також спільну антимонопольну політику. Інакше кажучи, для повної інтеграції важливе не стільки забезпечення абсолютної свободи руху товарів і факторів виробництва, тобто свободи дії ринкового механізму, скільки координація економічної політики держав, що мають за мету пом'якшити нерівномірність економічного розвитку окремих країн інтеграційного комплексу і окремих регіонів усередині цих країн, а також забезпечити усталеність національних платіжних балансів. Вищою можливою стадією регіональної економічної інтеграції, відповідно до цієї концепції, має стати раціональна господарська структура всього інтегрованого регіону. Представники даного напрямку розглядають економічну інтеграцію як глибинний процес структурних перетворень в економіці країн, що інтегруються, завдяки яким мають виникнути оптимально збалансовані в територіально-економічному та соціальному плані господарства. Отже, йдеться про своєрідну зміну якості системи: інтегрування повинне становити не просто суму національних економік, а нову якість, більш досконалий господарський організм. У рамках існуючих наукових шкіл виникли й альтернативні концепції міжнародної економічної інтеграції. Вони диференціюються залежно від цілей і часу проходження інтеграційного процесу. На цій основі розглядаються моделі дво- та багатошвидкісної Європи. Береться до уваги той факт, що учасники інтеграції, проголосивши спільні цілі, можуть внаслідок різних стартових умов затратити неоднакову кількість часу для їх досягнення. Прикладами різношвидкісної інтеграції є Маастрихтські угоди (1992 р.) про критерії конвергенції щодо створення єдиного внутрішнього ринку ЄС та Європейського валютного союзу. У СНД інші швидкості проявляються у формуванні союзу Росія - Беларусь. Рівень співробітництва в Євразійському економічному співтоваристві та в Єдиному економічному просторі (ЄЕП) також відрізняється від аналогічних процесів в СНД. Із багатошвидкісною інтеграцією кореспондується теорія концентричних кіл. Згідно з цією концепцією, формується високо інтегроване ядро країн, які складають перше коло, а друге - утворюють менш інтегровані країни. Дана концепція часто Формування концепції інтеграції та сталого економічного розвитку в умовах глобалізації

пов'язується з великим розширенням ЄС. Подібні процеси можуть відбуватися також у зв'язку з проголошеними адміністрацією США планами створення в майбутньому Всеамериканської зони вільної торгівлі, яка б об'єднувала північ і південь континенту.

Концепція гнувкої селективної інтеграції надає можливість членам об'єднання та "третім країнам", залежно від політичних та економічних обставин, брати участь лише в окремих інтеграційних заходах. На такій основі країни Центральної та Східної Європи співпрацюють з Європейським інвестиційним банком, розвивається кооперація між Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) та ЄС тощо. Близькою до попередньої є концепція часткового членства, яка не вимагає від учасників беззастережної та всеохоплюючої інтеграції. Цей підхід передбачав можливість участі країн в окремих сферах (наприклад, спільна зовнішня чи оборонна політика). Зазначена концепція перегукується з популярною в першій половині 50-х років ХХ ст. теорією секторальної інтеграції М.Шумана, за ініціативи якого було створено Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), яке пізніше приєдналося до Європейського економічного співтовариства. Як свідчить аналіз, теоретичні доктрини міжнародної економічної інтеграції передбачають можливість маневру з боку окремих країн щодо вибору форм, глибини та механізмів взаємодії їхніх економік у регіональних угрупованнях. Такі теоретичні висновки прямо збігаються з сучасними потребами України, економіка якої перебуває в зоні дії силових ліній двох головних "гравітаційних полів" - Європейського Союзу та ЄП. Усвідомлення цієї геополітичної та гео економічної реальності, її детермінованості сукупністю історичних, економічних, етнічних, психологічних та інших чинників спонукає до пошуку нетривіальних підходів до інтеграції України в Європейський економічний простір. Практична реалізація міжнародних інтеграційних проектів здійснюється за допомогою відповідних механізмів, основу яких складає розгалужена сукупність власне економічних і договірно-правових інструментів. У договірно-правовому контексті країни можуть схвалити рішення про підписання будь-якої угоди. Наприклад, Римський договір спочатку визначав метою Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) спільний ринок, а з ратифікацією Договору про Європейський Союз (Маастрихтський договір) метою ЄС визначено встановлення економічного і валютного союзів, тобто фактично йдеться про рух до повної економічної інтеграції. Водночас Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ) та Північно - американська асоціація вільної торгівлі (НАФТА) є прикладами зони вільної торгівлі; у випадку з останньою було чітко зафіксовано, що цей договір не розширюватиметься. Проте на практиці дуже складно затримати процес інтеграції на певному етапі, адже вона має власні внутрішні рушійні сили, які підштовхують країни до розширення початкових цілей, особливо, коли йдеться про

"вищі" форми інтеграції. Наприклад, гармонізація багатьох інструментів торгівельної політики необхідна при митному союзі, може викликати більш значне скорочення національних політичних повноважень (а отже, і суверенітету), ніж за умов зони вільної торгівлі. Якщо ми рухатимемося від митного союзу до спільного ринку, то на рівні окремих країн буде задіяно ще більше інструментів економічної політики. Зокрема, контроль за рухом капіталу є несумісним з "чотирма свободами", які визначаються спільним ринком. У разі усунення цього контролю підтримання стабільності валютного курсу вимагатиме більшого зближення монетарних політик країн-учасниць. У світовій практиці використовуються *два основних методи здійснення всіх типів міжнародної економічної інтеграції*. Згідно з першим методом, інтеграція розпочинається, розвивається і поглиблюється за допомогою інституціональних, адміністративних заходів та акцій. Другий метод ґрунтується на принципах лібералізації економіки та зовнішньої торгівлі, яка висуває адміністративні заходи на основі багатосторонньої угоди і забезпечує вільний обмін товарами між країнами у великому ринковому просторі згідно з вимогами закону попиту та пропозиції. Відповідно до свого внутрішнього змісту та інструментарію, перший метод дістав назву інституціонального, а другий - функціонального. Слід підкреслити, що в реальній інтеграційній практиці взаємодіють і переплітаються обидва зазначені методи та відповідні інструменти, їх співвідношення залежить від форми (стану) інтеграції та регіону, в якому відбуваються інтеграційні процеси. Вважається, що необхідні умови для застосування функціональних інструментів існували у світовій економіці наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст., коли діяла система "золотого стандарту", мали місце вільна конвертація валют і міжнародна мобільність факторів виробництва, яка поширювалася лише на групу розвинутих країн. Якщо ж проаналізувати сучасні інтеграційні процеси в двох регіональних економічних об'єднаннях - ЄС та ЄП, то можна стверджувати, що в останньому переважає інституціональний метод. В ЄС інтеграційна політика здійснюється на основі поєднання обох методів - інституціонального та функціонального. У переважній більшості інтеграційних об'єднань світу також відбувається поєднання в різних співвідношеннях вказаних методів. Можна сказати, що в чистому вигляді функціональний метод застосовується лише в інтеграційних процесах Північно - американського субконтиненту - НАФТА.

Інтеграційні методи вимагають гармонізації, координації та уніфікації економічної і соціальної політики. Вони притаманні, насамперед, регіональним формам міжнародної економічної інтеграції. *Гармонізація*, з одного боку, передбачає збереження контролю держави за економічними процесами, а з іншого - вимагає адаптації національного законодавства до спільно вироблених Формування концепції інтеграції та сталого економічного розвитку в умовах глобалізації

нормативно-правових принципів. У реальній практиці інтеграції гармонізація має три головних виміри. По-перше, вона означає створення перерозподільного механізму шляхом запровадження системи трансфертів за допомогою різноманітних фондів. У такий спосіб в ЄС були організовані Європейський соціальний фонд, Європейський інвестиційний банк, Європейський фонд гарантування аграрного розвитку, Європейський фонд регіонального розвитку та ін. По-друге, гармонізація всередині інтеграційного співтовариства призводить до відповідного зниження її рівня співпраці з "третіми країнами". По-третє, зосередження перерозподілу в інтеграційному об'єднанні сприяє процесу централізації. Гармонізація та централізація є виправданими до тієї міри, до якої вони врівноважують розподіл і споживання суспільних благ у межах інтеграційного об'єднання. Крім того, ці процеси є чутливими до конкурентної політики в Європейському Союзі, метою якої є зміцнення ринкового середовища в інтеграційному просторі. *Координація* означає добровільне узгодження тих чи інших сфер економічної політики. Уніфікація здійснюється на вищих рівнях економічної інтеграції, зокрема, в Європейському Союзі нині вона охоплює монетарну політику.

Методи та інструменти міжнародної економічної інтеграції не залишаються незмінними. Вони трансформуються в процесі поглиблення та диверсифікації інтеграційних утворень. Наприклад, останнім часом у науковій літературі обговорюються такі поняття, як неофункціоналізм, що передбачає підвищення ролі національних урядів у процесі інтеграційного об'єднання економік, та неоінституціоналізм, коли інтеграційні проблеми вирішуються на наднаціональному рівні шляхом узгодження та розробки спільної економічної політики. Вироблені за допомогою теорії та практики інструментарій і методи інтеграційної взаємодії спрямовуються на максимізацію ефекту від взаємного поділу і кооперації праці, вільного переміщення факторів виробництва в межах регіонального об'єднання. Загальний інтегральний ефект міжнародної економічної інтеграції - це сукупність різноманітних ефектів як у коротко-, так і в довгостроковому періоді. Крім переваг, пов'язаних з урегулюванням торговельних балансів, країни здобувають вигоди від спеціалізації, економії на масштабах та відповідного зростання добробуту. Економія на масштабі, як відомо, означає, що в довгостроковій перспективі витрати на виробництво одиниці продукції зменшуватимуться із збільшенням обсягів виробництва. Вона прямо пов'язана з розмірами ринків, які збільшуються вже із створенням зони вільної торгівлі, митного союзу та ін. Скорочення витрат та відповідне зниження цін на товари сприяють піднесенню як внутрішнього, так і зовнішнього попиту, що, у свою чергу, стимулює інноваційну діяльність і веде до підвищення загальних темпів економічного зростання. Інша перевага

пов'язана з пожвавленням міжфірмової конкуренції, яка загострюється внаслідок усунення бар'єрів на шляху торгівлі. Максимізація цих ефектів досягається в межах функціонування єдиного внутрішнього ринку інтеграційного об'єднання, економічного і валютного союзів. Ще одна група переваг створюється у сфері досліджень і технологічного розвитку. Технологічне оновлення відбувається в результаті концентрації ресурсів у рамках зростаючих фірм (злиття та поглинання), а також реалізації міжнародних наукових і технологічних програм.

Таким чином, макроекономічний ефект інтеграції залежить від таких головних змінних: збільшення обсягу і вдосконалення структури торгівлі товарами і послугами між партнерами; поліпшення торговельного балансу; створення робочих місць у країнах, що інтегруються; зміни ставок заробітної плати; трансформації реального політичного курсу; зміни цін; кумулятивного ефекту (людський і фізичний капітал); створення нових товарів і послуг; зростання прямих іноземних інвестицій; відновлення відсталих країн (регіонів); - зміну ВВП. Міжнародна економічна інтеграція передбачає два типи доходів і витрат: 1) статичні доходи та витрати внаслідок перерозподілу існуючого капіталу, праці та інших ресурсів економік-учасниць; 2) динамічні ефекти, що впливають на виробничі потужності, продуктивність і зростання інтегрованих економік. При дослідженні цих ефектів увага зосереджується на теорії митних союзів, яка аналізує статичні, одноразові зміни в торгівлі та добробуті, зумовлені формуванням митного союзу або зони вільної торгівлі. Оскільки митний союз передбачає як вільну торгівлю між країнами-учасницями (лібералізація), так одночасно і обмеження на імпорт країн, що не входять у союз, або "третіх країн" (протекціонізм), то він може справляти на торгівлю і позитивний, і негативний вплив. Позитивний ефект досягається тоді, коли скасування внутрішніх тарифів та інших бар'єрів стимулює приріст обсягів торгівлі між країнами-учасницями, який не витісняє імпорт "третьої країни". Іншими словами, митний союз зумовлює надання переваги виробнику з низькими, а не високими затратами в межах союзу. Цей позитивний ефект називається розширенням торгівлі. Негативний торговельний ефект спричинюється тим, що країни-учасниці купують одна в одній товари (послуги), які вони недавно купували за нижчими цінами у "третіх країн". Відомий як зміна напрямів торгівлі, цей негативний ефект виникає через надання переваги не виробнику з низькими затратами поза союзом, а виробнику з високими затратами в межах союзу.

Як свідчить аналіз, така перспектива може виникнути в Україні, якщо вона підпише угоду про митний союз з країнами ЄСП, в яких рівень затрат на виробництво товарів, особливо в контексті матеріало- та енергомісткості, в кілька разів перевищує аналогічні Формування концепції інтеграції та сталого економічного розвитку в умовах глобалізації

показники країн ЄС. За яких обставин митний союз розширює торгівлю, а не змінює її? Це відбувається тоді, коли економіки країн-учасниць є надзвичайно конкурентоспроможними і мають багатoproфільні моделі виробництва. Отже, існує безліч можливостей для спеціалізації та торгівлі між ними. Коли ж економіки до союзу були комплементарними (взаємодоповнюючими), тоді можливості для нової торгівлі обмежені, оскільки економіки вже спеціалізовані відносно одна до одної. Така ситуація значною мірою характерна для країн ЄП. Розширення торгівлі прямо залежить від розмірів митного союзу (його частки у світовій торгівлі та виробництві): чим вони значніші, тим вищою є ймовірність того, що виробники з низькими затратами входять у цей союз. І навпаки, митний союз невеликого економічного розміру веде до зміни напрямів торгівлі: чим більшими були мита країн до входження в союз, тим вищою є ймовірність розширення торгівлі тими товарами, які раніше мали захист від імпорту. Нарешті, чим менша відстань між країнами-учасницями, тим більшою є можливість для розширення торгівлі (у результаті низьких витрат на фізичне переміщення). Найбільш очевидним наслідком митного союзу є розширення ринку. Виробники (та споживачі) користуються вільним доступом до національних ринків усіх країн-учасниць, тоді як раніше він був блокований імпортними обмеженнями. Розширення ринку сприяє економії масштабу в багатьох галузях, яка не може бути досягнута на вузьких національних ринках. До того ж більш місткий ринок поживає конкуренцію, змушуючи виробників знижувати витрати, активніше виготовляти та продавати нові продукти. Поєднання економії масштабу та посиленої конкуренції також сприяє збільшенню розмірів компаній - або через внутрішнє зростання, або шляхом об'єднання (поглинання). Більші фірми, у свою чергу, мають більшу здатність фінансувати наукові дослідження та розробки, а отже, ефективніше конкурувати у сфері інновації продуктів. Щоб скористатися новими ринковими можливостями та вистояти у дедалі гострішій конкуренції, фірми змушені вкладати інвестиції у підприємства та устаткування, які безпосередньо створюють нові робочі місця та доход в людину.

Більше того, якість інвестиції підвищуватиметься, оскільки рішення щодо її внесення приймається з огляду на витрати та ринкові умови в співтоваристві у цілому. Форсуючи розвиток індустріальних центрів, що обслуговують більші ринки, митний союз також забезпечує економію зовнішніх ресурсів; взаємодія між багатьма спеціалізованими фірмами у цих центрах знижує витрати для них усіх. Крім того, більший ринок залучає нові інвестиції в інфраструктуру (транспорт, енергетику, комунікації тощо), яка, у свою чергу, стимулює загальне підвищення економічної ефективності та економічне зростання. Необхідно також назвати зниження ризику та невпевненості для підприємців в умовах, коли із забезпеченим

доступом на ринки країн-учасниць внутрішні торгівельні операції більше нагадують внутрішню міжрегіональну торгівлю. Підприємці союзу заохочуються до інвестування в підприємства та наукові дослідження, щоб мати користь від розширення ринків із зміною торговельних потоків, і водночас формують внутрішні ринки, де надаються дедалі більші переваги всім торгуючим країнам. Таким чином, міжнародна економічна інтеграція на сучасному етапі є невід'ємним і зростаючим фактором світового господарства та глобалізаційних процесів в світі. З огляду на це, під час розробки зовнішньоекономічної політики країни слід враховувати вигоди, які дістане національна економіка від участі в інтеграційних процесах, а також втрати, яких вона може зазнати. Передбачаючи збереження контролю держави за економічними процесами, слід враховувати адаптацію національного законодавства до спільно вироблених нормативно-правових принципів, усунення дискримінації у взаємному співробітництві.

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Саміт «Планета Земля»), яка ухвалила «Порядок денний на XXI століття», за який проголосували керівники 179 країн світу. Проведення конференції і затвердження цього документу стало підсумком багаторічних досліджень. У «Порядку денному на XXI століття» було проголошено нову концепцію розвитку людства, яка ґрунтується на розумінні тісного взаємозв'язку та необхідності комплексного вирішення економічних, екологічних і соціальних проблем людства. У концепції сказано про неприйнятність подальшого збереження трьох основних варіантів використання природно-ресурсного потенціалу планети, що існували на той час. Зокрема, західна модель зумовлює невиправдані (з огляду на природно-ресурсний потенціал планети) масштаби експлуатації природних ресурсів; моделі країн з плановою економікою — неефективні і незбалансовані за еколого-економіко-соціальними параметрами використання ресурсів; для моделі країн, що розвиваються, характерним є нееквівалентний обмін ресурсами, що призводить до бідності і стагнації. Нова парадигма господарювання, що втілена в концепції сталого розвитку, є, з одного боку, узагальненим результатом еволюції традиційних теоретичних уявлень щодо факторів економічного зростання. З другого боку, ця концепція являє собою науково обґрунтовані положення зміни неперспективних економічних моделей розвитку. Традиційна парадигма економічного розвитку визначає провідним орієнтиром ефективності господарювання досягнення високих темпів економічного зростання. Поряд з цим гуманізація, соціалізація, інтелектуалізація, екологізація та глобалізація суспільного життя, що супроводжуються поглибленням взаємозумовленості та взаємозалежності економічних, соціальних і екологічних процесів функціонування Формування концепції інтеграції та сталого економічного розвитку в умовах глобалізації

національних господарств, формують парадигмальні зрушення в економічній теорії, нові концептуальні уявлення щодо пріоритетів ефективного соціально-економічного розвитку. Це вимагає здійснення серйозних якісних змін у системі економічних відносин і розкриття теоретичних підвалин досягнення екологізації господарських зв'язків, механізмів функціонуванні національної економіки екологобезпечного типу. Новий світовий порядок можна будувати тільки на новій етичній базі. Здійсненість трансформаційного сценарію залежить від того, виявиться чи не виявиться головне в людині: здатність усвідомити відповідальність перед майбутніми поколіннями, перед природою і феноменом життя, готовність до колективної діяльності, готовність створити істинно загальнолюдську мораль і слідувати їй. Для реалізації трансформаційного сценарію необхідно одночасно рухатися в наступних напрямках: охороняти й відновлювати в необхідному об'ємі екосистеми, що деградували і були зруйновані, щоб забезпечити достатній регулятивний потенціал. Нестійкість наростає з XIX ст. і загрожує швидкими змінами в біосфері, які будуть несумісні з життям. На думку вчених, нинішні зміни ще мають зворотний характер, але для повернення до стійкого розвитку необхідно значно скоротити використання усіх видів ресурсів, тобто перейти до іншого характеру економічного розвитку. Динаміка взаємодії між людством і біосферою - залежність індексу стійкості розвитку світу від часу.

Реформування економіки України протягом 90-х років розпочалося в умовах глибокої системної кризи, посилило гостроту старих та породило низку нових проблем і суперечностей (переважання екстенсивного економічного зростання, екологічна криза, неефективне використання природно-ресурсного потенціалу, перехід на використання важкодоступних природних ресурсів, нееквівалентний обмін товарів та ресурсів, поглиблення майнової нерівності, недостатня демократизація відносин власності та гуманізація економічних процесів тощо), які створюють серйозні перешкоди на шляху переходу країни до моделі сталого економічного зростання. На сучасному етапі розвитку проблема сталого економічного зростання є однією з найскладніших проблем економічної та соціальної теорії. Крім того, стале економічне зростання є важливою практичною проблемою кожної країни, що передбачає підвищення рівня життя нації. Ефективний розвиток у зростаючій економіці спроможний повніше задовольняти потреби людей і краще розв'язувати соціально-економічні та екологічні проблеми. Тому держави сприймають стале економічне зростання як головну економічну і політичну мету, найважливішу передумову сталого економічного зростання. Забезпечення сталого економічного зростання є одним із основних стратегічних пріоритетів відповідно до Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015

роки. У посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» (2002 рік) зазначено, що стратегічним пріоритетом для нашої країни є забезпечення сталого економічного зростання та прискореного подолання на цій основі розриву в обсягах ВВП на душу населення між Україною та державами-членами ЄС. Це вимагає реалізації стратегії випереджаючого розвитку, яка могла б забезпечити щорічні темпи зростання ВВП в Україні у 1,5-2 рази вищі, ніж загалом у країнах ЄС.

Стале економічне зростання має супроводжуватися глибокими якісними перетвореннями, реалізацією завдань сталого розвитку, що визначаються світовим співтовариством як стратегія існування у XXI столітті. Україна ще далека від забезпечення сталого економічного зростання та розвитку, але вже зараз необхідно з'ясувати та науково обґрунтувати передумови переходу до зазначеної моделі. Для України на сучасному перехідному етапі (після глибокої трансформаційної кризи) необхідно забезпечити стале економічне зростання. Сталий розвиток економіки України можливий лише у далеко віддаленій перспективі, а от перші кроки на шляху до сталого економічного зростання вже зроблено. Розглянемо різні підходи вчених до визначення поняття «економічного зростання». В економічній літературі економічне зростання розглядається як: результат суспільного виробництва, що вимірюється різними загальноюартісними показниками; збільшення обсягів суспільного виробництва та розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби; поєднання кількісного і якісного аспектів даної категорії; ототожнення розширеного відтворення і економічного зростання. До першої групи вищенаведених поглядів належать ті тлумачення, визначають економічне зростання як результат суспільного виробництва, що вимірюється різними натурально-вартісними показниками. Економічне зростання - це збільшення обсягів продукції економіки, яке звичайно вимірюють темпами зростання ВВП на душу населення. Водночас окремі автори пов'язують характеристику даної категорії ідеальним приростом обсягу національного продукту «в результаті збільшення кількості використовуваних факторів виробництва або вдосконалення техніки і технології». До другої групи поглядів слід віднести точку зору тих авторів, які характеристику економічного зростання пов'язують не лише із збільшенням обсягів суспільного виробництва, але й з «розширенням можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби населення у товарах, а, отже, враховують якісний аспект процесу економічного зростання. Закон єдності та боротьби протилежностей — закон, який означає необхідність роздвоєння цілого на дві протилежні сторони, комплексний аналіз кожної з цих Формування концепції інтеграції та сталого економічного розвитку в умовах глобалізації

сторін, і, відтак, їх взаємодію та конструктивний синтез у новій економічній категорії. Конкретизація цього закону передбачає виокремлення в економічній категорії речового змісту і суспільної форми. Речовий зміст способу виробництва - процес розвитку продуктивних сил, які виражають процес праці, ставлення людини до природи, техніко-економічні зв'язки і відносини між людьми. Отже, в структурі економічної категорії необхідно виділяти аспект, який відбиває розвиток продуктивних сил та соціально-економічних відносин. Оскільки економічна система не залишається незмінною, зазнає кількісно-якісних перетворень, еволюціонує від менш розвинутих до більш розвинутих форм, етапів, то їх розвиток повинен відображатися в уточненні змісту економічних категорій. Аналіз сутності економічного зростання передбачає виділення матеріально-речового змісту і суспільної форми. Оскільки процес економічного зростання характеризує розвиток економічної системи і неможливий без вдосконалення кожного її елемента, то це має бути відображено у визначенні поняття «економічного зростання».

Матеріально-речовий зміст категорії «економічне зростання» розкриває її зв'язок з розвитком продуктивних сил, до складу яких входять людина-працівник, засоби і предмети праці, наука, форми і методи організації виробництва, інформація тощо, що забезпечує створення матеріальних та духовних благ, зростання суспільної продуктивності праці. Аналіз економічного зростання з боку суспільної форми можна доповнювати такими похідними показниками (критеріями), як: ступінь економічної свободи безпосередніх виробників; їх власність на свою робочу силу, участь в управлінні тих, хто створює матеріальні і нематеріальні блага; частка безпосередніх виробників у національному доході, національному багатстві країни; розвиток розумових, творчих здібностей людини, її потреб, інтересів та ін. Переважна більшість вищенаведених точок зору не в повній мірі розкриває зміст економічного зростання, абстрагуючись від суспільної його форми, тобто - соціально-економічних відносин. Лише частково цей недолік усувається тими авторами, які поєднують економічне зростання з розширеним відтворенням (4-та група) та з розширенням можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби населення (2-га група). З огляду на прийняті в економічній теорії формулювання, враховуючи їх особливості, можна сказати, що економічне зростання - кількісне зростання суспільного продукту для задоволення потреб населення на основі розширеного відтворення та якісного удосконалення факторів виробництва.

Характерні ознаки економічного зростання – це результат розширеного відтворення (частина додаткової вартості використовується на додатковий та змінний капітал); період у довгостроковому економічному розвитку, вимога продуктивної віддачі праці і капіталу та швидкої мобілізації переважання (або

урівноваженість) екстенсивних або інтенсивних факторів зростання; матеріальне забезпечення робітників, переважно на рівні простого створення; розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби; випереджальне кількісне і якісне зростання реального обсягу продукції порівняно зі зростанням населення для підвищення рівня життя в межах екологічної ємності природи; збільшення реального ВВП: ВВП на душу населення, продуктивності праці, зайнятості, інвестицій тощо; темпи зростання залежать від характеру розподілу доходів, застосування ресурсів, технологій, схильності до споживання; дозволяє сформулювати кошти, достатні для сталого економічного зростання. Для розвитку поняття «економічного зростання» у контексті «сталого економічного розвитку» далі з'ясуємо сутність понять «розвиток», «сталий розвиток» та «сталий економічний розвиток». Поняття розвиток є предметом вивчення діалектики і тлумачиться як процес, в результаті якого відбувається зміна в якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. Для з'ясування сутності сталого економічного зростання, оскільки йдеться про економічну систему, треба попередньо визначити зміст, особливості та структуру економічної системи. В загальному розумінні, економічна система — спосіб організації економічного життя суспільства. Характерними для неї особливостями - системи є цілісність, структурованість, відносна відокремленість від зовнішнього середовища, підпорядкованість усієї організації системи певній меті. Для економічної системи, що розглядається у взаємодії з соціальною і екологічною сферами, останні являють собою зовнішнє середовище.

З точки зору статичної економічної системи розглядається у певному застиглому стані рівноваги її елементів. Динамічний же підхід передбачає дослідження системи у процесі зміни її елементів та їх співвідношень тлумачиться як процес її переходу від одного стану до іншого, що супроводжується зміною її якісних і кількісних характеристик. На відміну від поняття «функціонування», він характеризує поступове накопичення якісних змін в організації об'єкта, закономірну спрямованість кількісних та якісних перетворень у часі і просторі. При цьому стале економічне зростання повинне призводити не лише до кількісних змін, а й супроводжуватися підвищенням якісного рівня системи у довгостроковому періоді, тобто сприяти економічному розвитку. Економічний розвиток - кількісне і якісне удосконалення економічної системи на основі довгострокового, розширеного відтворення. При аналізі економічного розвитку враховуються не тільки кількісні зміни в процесі господарювання, але і якісні зміни, які відбуваються у довгостроковому періоді, що і відрізняє, по суті, дане поняття від «економічного зростання». До 70-х років XX століття розвиток найчастіше розглядався як невід'ємний наслідок зростання. Вважалося, що швидке збільшення абсолютного Формування концепції інтеграції та сталого економічного розвитку в умовах глобалізації

обсягу ВВП (ВВП) на душу населення автоматично призведе до зростання добробуту і якості життя. При цьому проблеми бідності, безробіття і розподілу доходів відсувалися на другий план. Проте суспільний розвиток пов'язаний не тільки з прогресивними змінами і не обов'язково означає зростання, оскільки система може розвиватися і за відсутності зростання (зокрема, внаслідок переходу в новий, але порівняно вищий стан). Можливі також етапи регресу або деградації, що мало місце під час трансформаційної кризи 90-х років ХХ ст. в Україні. Сьогодні є велика кількість тлумачень поняття «сталий розвиток», але в усіх випадках мова йде про розвиток в межах екологічної ємності природного середовища, що не вносить безповоротних змін в природу і не утворює загроз для існування людини у майбутньому. Різні тлумачення поняття «сталий розвиток» по суті являють собою варіації його класичного визначення, даного Комісією ООН з розвитку і навколишнього природного середовища, згідно з яким сталий розвиток означає такий розвиток, який, забезпечуючи потреби нинішнього покоління, водночас не позбавляє його майбутні покоління такого розвитку. Таким чином, головним завданням у цьому контексті є забезпечення людством такого характеру використання ресурсів, який, даючи змогу задовольняти потреби сьогодення, не підривав би потенційні можливості забезпечувати потреби наступних поколінь. Нинішнє покоління не повинне знищувати ресурси для існування і розвитку своїх нащадків, тому у своїй життєдіяльності воно має йти на забезпечення свідомого компромісу, узгодження інтересів своїх та майбутніх поколінь. У зв'язку з цим сталий економічний розвиток повинен здійснюватися в умовах екологічної безпеки відтворювальних процесів, гарантувати нащадкам наявність достатньої кількості природних ресурсів і повноцінного життєвого середовища.

Висновки

Проаналізувавши роль глобальних ринків, їх вплив на національну економіку, обґрунтувавши значення національного суверенітету в контексті глобалізації, визначивши суть поляризації умов життя людства можемо відмітити, що велике значення в світових диспропорціях мають глобалізаційні процеси.

1. В умовах глобалізації необхідні заходи, спрямовані на усунення дискримінації у взаємному співробітництві та відновлення в переважних правах ринкового механізму регулювання економічних процесів, що передбачає мінімальне державне втручання у сферу міжнародної господарської інтеграції; формування високо інтегрованого ядра країн, які складають перше коло, а друге - утворюють менш інтегровані країни, що дає можливість членам об'єднання та "третьім країнам", залежно від політичних та економічних обставин, брати участь лише в окремих інтеграційних заходах.

2. Міжнародна економічна інтеграція здійснюється двома методами: згідно з першим методом, інтеграція розпочинається, розвивається і поглиблюється за допомогою інституціональних, адміністративних заходів та акцій; другий метод ґрунтується на принципах лібералізації економіки та зовнішньої торгівлі, яка визначає адміністративні заходи на основі багатосторонньої угоди і забезпечує вільний обмін товарами між країнами у великому ринковому просторі згідно з вимогами закону попиту та пропозиції.

3. Інтеграційні методи вимагають гармонізації, координації та уніфікації економічної і соціальної політики : гармонізація, з одного боку, передбачає збереження контролю держави за економічними процесами, а з іншого - вимагає адаптації національного законодавства до спільно вироблених нормативно-правових принципів.

4. Головним завданням є забезпечення людством такого характеру використання ресурсів, який, даючи змогу задовольняти потреби сьогодення, не підривав би потенційні можливості забезпечувати потреби наступних поколінь у такому розвитку. Нинішнє покоління не повинне знищувати ресурси для існування і розвитку своїх нащадків, тому у своїй життєдіяльності воно має йти на забезпечення свідомого компромісу, узгодження інтересів своїх та майбутніх поколінь. У зв'язку з цим сталий економічний розвиток повинен здійснюватися в умовах екологічної безпеки відтворювальних процесів, гарантувати нащадкам наявність достатньої кількості природних ресурсів і повноцінного життєвого середовища.

Перспективи подальших досліджень:

- ✓ аналіз концепцій інтеграції - політичних, економічних, регіональних;
- ✓ аналіз регіональних програм сталого розвитку.

Джерела

1. Пол Герст, Гренем Томпсон. Сумніви в глобалізації. Пер. з англ.- К.: К.І.С., 2002.-306 с.

2. Гейл Девід, Мак-Грю Ентоні. Глобалізація/антиглобалізація / Пер. з англ.. І. Андрущенко.- К.: К.І.С., 2004.-Х, 180 с.

3. Сорос Дж. О глобализации/ Пер. с англ.. А. Башкирова.- М.: Изд-во Эскимо, 2004.- 224 с.

4. Воронкова В.Г. Роль держави в суспільстві, що змінюється , та її вплив на становлення сталого розвитку// Збірник наукових праць „Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії”.- Запоріжжя: ЗДІА.-Випуск №26.-2006.-229 с.

5. Політика європейської інтеграції: Навчальний посібник/Під ред. д.ф.н., проф. В.Г.Воронкової- К.:ВД „Професіонал”, 2007.-512 с.

6. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / Пер. с англ.- М.: Изд-во «Весь мир», 2004.- 188с.

7. Воронкова В.Г. Соціально-економічне прогнозування: Навчальний посібник.- К.: ВД «Професіонал», 2004.-288с.
8. Глобализация: контуры XXI века: Ред. Сб. / Ред. Игрицкий Ю.И., Малиновский П. В. - М.: ИНИОН, 2002. - ч.1. -264 с., ч.2. - 255 с., ч.3.- 196 с.
9. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. - К.: Логос,1999. -568с.
10. Удовик С. Л. Глобализация: семиотические подходы. - М:«Рефл-бук», К. - Ваклер, 2002. - 480 с.
11. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. -М.: Логос, 2001. -254с.
- 12.Панарин А. С. Глобальное политическое прогнозирование. -М.: Алгоритм, 2000.- 352 с.
- 13.Михальченко М. Україна XXI століття: і знову пошук шляхів розвитку//Віче. - 2001. - № 1. - С. 3-15.
- 14.Суспільство на порозі XXI століття: філософське осмислення плінного світу // Під ред. Пазенюк В. С. - К., 1999.
- 15.Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития. (Горбачев - фонд). - М., 2003.
16. Итоги XXI Всемирного философского конгресса: «Философия лицом к глобальным проблемам» // Вестник Российского философского общества. 2003. - № 3 (27).
- 17.Мунтян М. А., Урсул А. Д. Глобализация и устойчивое развитие. -М.,2003.
- 18.Пантин В. Й. Циклы и волны глобальной истории. Глобализация в историческом измерении. — М., 2003.

Стаття надійшла 25.12.2006 р.